Anadolu Araştırmaları
Anatolian Research

İSTANBUL UNIVERSITY PRESS

AnAr, 27, 359–363
DOI: 10.26650/anar.2022.1208222

Kitap Değerlendirmesi / *Book Review*

Elli Yıllık Bir Arkeoloji Öyküsü: Hacılar

A 50 – Year Archaeological Saga: Hacılar

Refik Duru, Elli Yıllık Bir Arkeoloji Öyküsü: Hacılar, Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya, 2010, 57 sayfa metin, 106 levha, ISBN: 978-605-4018-08-6.

Fatih Mehmet Çongur[1]

Anahtar kelimeler
Hacılar, Burdur Bölgesi, Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Kitap Değerlendirmesi

Keywords
Hacılar, Burdur Region, Neolithic Period, Chalcolithic Period, Book Review

Başvuru/Submitted: 21.11.2022 • **Kabul/Accepted:** 29.11.2022

Sorumlu yazar/Corresponding author: Fatih Mehmet Çongur, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: fatih.congur@istanbul.edu.tr ORCID: 0000-0002-3141-9096

Atıf/Citation: Congur, F. "Elli Yıllık Bir Arkeoloji Öyküsü: Hacılar" adlı eserin değerlendirilmesi. *Anadolu Araştırmaları-Anatolian Research, 27*, 359–363. https://doi.org/10.26650/anar.2022.1208222

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Refik Duru tarafından hazırlanan söz konusu kitap, Suna – İnan Kıraç Enstitüsü tarafından 2010 yılında basılmıştır. Eser, "Hacılar Olayları", "Hacılar Mezarlığı'nı Arama Çalışmaları", "Kazılarda ve Kazılardan Sonra Bulunmuş Eserlerle 'Hacılar Çıkışlı' Olarak Tanımlanan Yapımlar", "Değerlendirme ve Yorumlar" ve "Hacılar Dosyasını Kapatırken" ana başlıkları olmak üzere beş bölümden oluşmakta, bazı bölümler alt başlıklara ayrılmaktadır. Kitap, birinci sınıf kağıda Türkçe basılmış olup, içerisinde yer alan bazı fotoğraflar renkli, bazıları ise, siyah beyazdır[1].

Önsöz (vii-xi)[2]

Anadolu'da yaklaşık MÖ 8000-5500 yılları arasında yaşanan Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ kültürleri konusunda ilk bilgiler, 1957 yılında Hacılar'ın (Mellaart, 1970) İngiliz Arkeolog James Mellaart tarafından kazılmasıyla elde edilmiştir. Aynı yerleşmede 1985-1986 yılları arasında Refik Duru başkanlığında bir ekip çalışmalar yürütmüştür. R. Duru, kitabın giriş bölümünde, Hacılar köylülerinin, 1960'lı yılların ilk yarısında büyük boyutlara ulaşan kaçak kazılar ile eski eserlerin taklitlerinin yapılarak, bunların yurt içinde ve yurt dışında pazarlanması olaylarına kayıtsız kalamadığını belirtmiş, Hacılar'da 'mezarlarda bulunan' eserlerin sırrını aydınlatma arzusunda olduğundan dolayı Hacılar'da çalıştığı ve bu kitabı hazırladığını vurgulamıştır. Yazar, Hacılar Köyü'nde yaşanmış bir hayli gizemli ve karmaşık olaylar serisini gündeme getirmiş, bunun yanında birçok koleksiyoner ve farklı müzelerde yer alan Hacılar eserlerini bilim dünyasına sunmak istemiştir. R. Duru tarafından, Burdur Bölgesi'nde 1978-1988 yıllarında Kuruçay (Duru, 1994; 1996; 2008; 2016), 1989-1992 yılları arasında Höyücek (Duru, 2008; 2016; Duru ve Umurtak, 2005) ve 1993-2010 yılları arasında Bademağacı Höyük'te (Duru, 2008; 2016; Duru ve Umurtak, 2019) yapılan kazılar sayesinde, bölgenin tarihöncesi dönemleri çok iyi araştırılmış ve arkeolojik açıdan ülkemizin en iyi bilinen bölgelerden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, pek çok resmi ve özel koleksiyonda bulunan ve Hacılar kökenli olduğu düşünülen eserlerin bütün yönleriyle, R. Duru tarafından incelenmesi ve tanıtılması Hacılar gizeminin aydınlatılması için oldukça önemlidir. Yazar söz konusu bölümü, çalışmasına destek olan kişiler, kurum ve kuruluşlara teşekkürle sonlandırmıştır.

I. Bölüm: Hacılar Olayı (s. 1-12)

Alt Başlıklar: Hacılar'ın keşfi ve yapılan bilimsel kazılar, Kazılar sonrasında olanlar.

Birinci bölümde, 1950'li yıllardan önce Anadolu'da İlk Tunç Çağı'ndan daha eski yerleşmelerin bilinmediği, Hacılar'ın Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağlar tabakalarının kazılmasıyla bu durumun değiştiği belirtilmiştir.

1 Refik Duru, kitapta kullanılan bazı fotoğrafların gerektiği kadar iyi olmadığını, söz konusu fotoğrafların daha kaliteli olanlarının temin edilemediğini belirtmiştir (Duru, 2010, s. x, dipnot 4).

2 Bölümlere ait sayfa numaraları parantez içerisinde verilmiştir.

Kitabın birinci bölümüne ait ilk alt başlık "Hacılar'ın keşfi ve yapılan bilimsel kazılar"dır. Hacılar'ın konumu, özellikleri, J. Mellaart'ın kazıya başlama serüveni söz konusu başlık altında yer almaktadır.

İkinci alt bölüm "Kazılar sonrasında olanlar"dır. Bölümün girişinde, Hacılar halkından bazı kişilerin, bilimsel kazıların yapıldığı süreçte, yerleşme çevresindeki alanlarda küçük ölçekli kazılar yaptıkları ve buldukları eserleri İstanbul ile İzmir'de eski eser toplayıcılarına sattıkları, buluntuların daha sonrasında Avrupa'nın tanınmış eski eser satış merkezlerinde pazarlandığına değinilmiştir. Ayrıca Hacılar'a özgü boyalı çanak çömlek, insan biçimli kaplar ile tam plastik insan figürinlerine, dünya müzeleri ile eski eser koleksiyonerleri tarafından büyük paralar ödendiğinden söz edilmiştir. R. Duru, bu yasadışı eylemin ne denli büyük boyutlarda olduğunu dönemin resmi kurumlarına ait raporları derleyerek göstermektedir. Bunun yanısıra, Türkiye ve Dünya basınında, Hacılar olaylarının yansımaları okuyucuya sunulmuştur. Söz konusu bölümde, Hacılar Köyü halkından bazı kişilerin sahte eserleri nasıl ürettikleri ve pazarladıkları da açıklanmıştır. Yazar, bu eserlerin *Thermoluminissance* yöntemiyle sahte olduklarının anlaşılması üzerine, Hacılar kökenli olduğu düşünülen eserlere ilginin azaldığı ve zamanla talebin sona erdiğini bildirilmiştir.

II. Bölüm: Hacılar Mezarlığı'nın Arama Çalışmaları (s. 13-23)

Kitabın II. bölümü 1983 yılı Ağustos ayında, Kuruçay Höyük'ü gezmeye gelen Hacılar Köyü'nden Şerife Özel isimli bir hanım ile Refik Duru'nun oldukça ilginç sohbetiyle başlamaktadır. Ş. Özel, J. Mellaart sonrasında Hacılar'da kaçak kazılar yaptığını ve boya bezemeli çanak çömlekleri satarak çok para kazandığını anlatarak, R. Duru'ya kazdığı yerleri gösterebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Hacılar Köyü'ne bir ziyaret yapılmış, Ş. Özel'in oğlu Süleyman Ünsal ile konuşulmuştur. S. Ünsal, Hacılar'da bazı tarlalarda yapılan kaçak kazılar sırasında kırmızı tabanlar ile insan iskeletleri bulduklarını belirtmiştir. R. Duru bu ziyarette, söz konusu tarlaların J. Mellaart tarafından 'Cemetery' olarak işaretlenen yerler olduğunu anlatmıştır. Bunun üzerine, R. Duru başkanlığında, Gülsün Umurtak ile Kuruçay Höyük Kazı Ekibi üyeleriyle 1985 ve 1986 yıllarında Hacılar'da çalışmalar yürütülmüştür. Alanda seçilecek sondaj yerleri için hem 1957-1960 yıllarındaki İngiliz kazılarında çalışmış, hem de bizzat yasadışı kazılar yapmış, özellikle de bu olaylarda büyük rol oynamış Şevket Efendi'nin de (Burdur ve Hacılar Köyü'nde Rastgele Şevket olarak bilinmektedir) fikirleri alınmıştır. R. Duru başkanlığında, Hacılar'da iki dönem yapılan kazılarda *terrazzo* olarak bilinen kireç harçlı tabanlar, olasılıkla Neolitik Çağ'a ait bir çömlek, bazı çanak çömlek parçaları ile kemik iğne ve deliciler ele geçmiştir. Bunun yanında Hacılar'da J. Mellaart tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a (*Aceramic Neolithic*) tarihlendirilen kırmızı tabanlı yerleşmelerde çanak çömlek bulunmuş, bu tabakaların Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a ait olduğu ifade edilmiştir. Yapılan çalışmalarda J. Mellaart ve Hacılar köylülerinin, belirttikleri tarlalarda mezarlık alanı bulunamamıştır. Bu bağlamda Refik Duru Hacılar

yerleşmesi için iki önemli soruya cevap aramıştır. Bunlardan ilki, "Hacılar insanları nereye gömülmüşlerdi?" İkinci soru ise, "1960'lı yıllarda mezarlık olduğu ve tahrip edildiği söylenen yerin nerede olduğu bilindiği halde, neden kendileri bu mezarlara ait hiçbir şey bulamamışlardı?" R. Duru ile Hacılar Köylüleri arasında, Hacılar'da söz konusu mezarlık alanının saptanamamasına ilişkin oldukça ilginç diyaloglar geçmiştir.

III. Bölüm: Kazılarda ve Kazılardan Sonra Bulunmuş Eserlerle 'Hacılar Çıkışlı' Olarak Tanımlanan Yapımlar (s. 25-46)

Alt Başlıklar: "Hacılar kazılarında bulunmuş eserler", "Kazılar sonrasında bulunmuş 'Hacılar' eserleri ile 'Hacılar Çıkışlı' olduğu söylenen yapımlar".

III. Bölüm'ün ilk alt başlığı "Hacılar kazılarında bulunmuş eserler"dir. Söz konusu bölümde J. Mellaart tarafından Hacılar'da yapılan kazılar sırasında saptanan çanak çömlek, insan biçimli kaplar, insan figürinleri ve diğer buluntular hakkında genel bilgiler verilmiştir.

İkinci alt başlık "Kazılar sonrasında bulunmuş 'Hacılar' eserleri ile 'Hacılar Çıkışlı' olduğu söylenen yapımlar"dır. Bu bölümde, R. Duru, eski eser koleksiyoncularına ya da resmi / özel müzelere satılan 'Hacılar' kökenli eserleri incelemiş, bunların orjinal / sahte ya da olup olmadıklarını değerlendirmiştir. Söz konusu bölümde buluntular "Hacılar Etiketli Eser Bulunan Müze ve Koleksiyonlar" ve "Kazı Sonrası Buluntuların Gerçek/Sahte Ayrımı Konusu"[3] olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. R. Duru'nun gerçek ya da gerçek dışı buluntular için temel kriteri, kazılar sırasında çıkmış ve yayınlanmış buluntular ile kazı sonrasında çıktığı ileri sürülenlerin benzer olması ya da olmamasıdır.

IV. Bölüm: Değerlendirme ve Yorumlar (s. 47-50)

IV. bölümde, R. Duru, Hacılar'da yaptığı çalışmalar sırasında, yerleşmeye ait mezarlık alanı ile boyalı çanak çömlek, insan biçimli kap ve plastik insan figürinlerine rastlanmadığını belirtmiştir. Yazar, kaçak kazılar sonucunda Türkiye ve Dünya Müzeleri'ne dağılan Hacılar kökenli eserlerin, hangi alanlarda ele geçtiği sorgulanmıştır. R. Duru, çok sayıda tam durumdaki çanak çömleğin ancak mezarlarda bulunabileceğini düşünmektedir. Müze ve özel kolesiyonlardaki orjinal çanak çömleğin bir kısmı parçalar halinde olup, sonradan yapıştırılmıştır. Yazar, bazı uyumsuzluklar olmasına rağmen, başarılı sayılabilecek söz konusu tümleme işlemlerinin Hacılar köylüleri tarafından nasıl gerçekleştirildiğini de merak etmektedir. Refik Duru, bu bölümün ilerleyen kısımlarında, sahte Hacılar eserlerine ilişkin görüşlerini okuyucuya sunmuştur.

3 Levhalarda yer alan buluntuların orjinal ya da sahte olduklarını belirtmek için Gerçek (G), Sahte (S), Kuşkulu (K) ve Çok Kuşkulu (ÇK) şeklinde tanımlamalar yapılmıştır (s. 37).

V. Bölüm: Hacılar Dosyasını Kapatırken (s. 51-54)

Kitabın son bölümünde, Hacılar'da yapılan kaçak kazıların, birçok eser ile buluntuların yanında yer alan taşınır ve taşınmaz bulguları tahrip ettiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, Hacılar'daki bilimdışı yollarla eski eser arama ve çıkartılmasının, olasılıkla yerleşmede çok geniş ve kapsamlı bir tahribat yaratmadığı da vurgulanmıştır. Yazar, 'Hacılar' kökenli olarak nitelendirilen birçok eserin sadece Hacılar yerleşmesine ait olmadığını, bölgedeki pek çok merkezden çıkartılan buluntuların Hacılar etiketi ile pazarlandığını düşünmektedir. R. Duru, Hacılar ile ilgili bazı bilimsel sorunların var olduğunu belirtmiş, yerleşmede yaptığı çalışmalar kapsamında elde ettiği sonuçları, Kuruçay Höyük malzemesi ile karşılaştırmıştır.

Hacılar'da yapılan kaçak kazı olayları ve küçük paralar için başlanan taklit eser üretimi, 1960'lı yılların ilk yarısında Türkiye ve Avrupa eski eser piyasası için oldukça büyük boyutlara ulaşmış, 1971'den sonra bu iş çok büyük oranda bitmiştir. Kitapta ayrıca yurt içi ve yurt dışındaki önemli sayıdaki gerçek ve sahte eser bir arada sunulmakta; bunun yanı sıra herkesin ulaşması mümkün olmayan arşiv belgeleri de okurla buluşmaktadır.

Son yıllarda, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından, ülkemize ait birçok eser yurt dışından geri getirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında, yurt dışında müze ve özel koleksiyonlarda yer alan 'Hacılar' kökenli orjinal buluntuların tespiti ve Türkiye'ye iadesi için, bu kitap önemli bir rol oynamaktadır.

Kaynakça/References

Duru, R. (1994). *Kuruçay Höyük I. 1978–1988 Kazılarının Sonuçları. Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri / Results of the Excavations 1978–1988. The Neolithic and Early Chalcolithic Periods – A Comprehensive Summary*. Ankara: TTK.

Duru, R. (1996). *Kuruçay Höyük II. 1978–1988 Kazılarının Sonuçları. Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri / Results of the Excavations 1978–1988. The Late Chalcolithic and Early Bronze Settlements – A Comprehensive Summary*. Ankara: TTK.

Duru, R. (2008). *MÖ 8000'den MÖ 2000'e Burdur Bölgesi'nin Altıbin Yılı*. Antalya: Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü.

Duru, R. (2016). *Tarım'dan 'Yazı'ya Burdur Yöresi ve Yakın Çevresinin Altıbin Yılı (MÖ 8000 – MÖ 2000*. Antalya: Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı.

Duru, R. ve Umurtak, G. (2005). *Höyücek. 1989–1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları / Results of the Excavations 1989–1992*. Ankara: TTK.

Duru, R. ve Umurtak, G. (2019). *Bademağacı Höyüğü Kazıları. Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri I / Excavations at Bademağacı Höyük. The Neolithic and Early Chalcolithic Settlements*. İstanbul: Ege Yayınları.

Mellaart, J. (1970). *Excavations at Hacılar I-II*. Edinburgh: British Institute of Archaeology at Ankara.